

ЖІНКА В ЛІТЕРАТУРІ І ФЕМІНІСТИЧНИЙ РУХ В УКРАЇНІ

У статті розглядається жінка в літературі та відродження фемінізму в Україні, а саме створення феміністичного руху.

Ключові слова: жінка, фемінізм, Україна, емансипація, рівність.

Кінець ХХ ст. виявився сприятливим для розвитку української жіночої прози й активізації феміністичних тенденцій у літературі.

Ідея фемінізму знаходить вираження у літературних творах різних стилів і жанрів, особливо постмодерного спрямування. Постмодернізм близький до фемінізму свободою ствердження будь-яких ідентичностей і тотальною деконструкцією фундаментальних цінностей.

Коріння фемінізму тягнуться в глибини століть. В епоху Відродження з'являються перші трактати Кристини де Лізан і Корнеліуса Агріппи, у яких говориться про несправедливе ставлення до жінки як до особистості та як до члена суспільства.

Розквіт ідеологій фемінізму в кінці 60-х – 70-х років ХХ ст. знаменував другу хвилю фемінізму. Саме з цього часу почали виходити більшість наукових досліджень з цієї теми та феміністична публіцистика.

Сучасний фемінізм почався з твору Мері Волстонкрафт “Захист прав жінок” (1792), що критикує стереотипи жінок як емоційні та інстинктивні і переконає: жінки повинні прагнути до такої раціональності, як і чоловіки. Волстонкрафт вважала, що жінки повинні користуватися соціальною, правовою та інтелектуальною рівністю з чоловіками, і прагнула підтримки прогресивних соціальних філософів.

Ліберальні інтелектуали, такі як Джон Стюарт Міл і його дружина Тейлор Гаріст, розширили цю дискусію, додавши принципи індивідуалізму, які Мілл розвивав з утилітарної філософії Джеремі Бентхема [4:325].

Поняття „фемінізм”, охоплюючи широке смислове поле, є вкрай неоднорідним і неоднозначним. Для нього характерна хронологічна мінливість. Сучасний фемінізм можна розглядати в чотирьох значеннях: фемінізм як суспільний рух; фемінізм як соціально-політична теорія; фемінізм як світоглядна категорія (індивідуальна й групова); фемінізм як культурна категорія. Це не тільки соціальний феномен, але й феномен художній, науковий тощо.

Існують такі визначення поняття “фемінізм”:

1. Соціально-політична теорія, яка розглядає процес приниження жінки в суспільстві, а також шляхи подолання чоловічої переваги над жінками.
2. Широкий соціальний рух за рівність прав для жінок, що протистоїть соціальній системі, у якій положення людей різних статей нерівноправне.
3. Філософська концепція соціокультурного розвитку, яка виявляє зверхність до жіночого соціального досвіду в уявленнях про світ і суспільство.

Географічно фемінізм можна поділити на феміністичні течії американського континенту та європейського. Для феміністок США характерна концентрація зусиль на вирішенні практичних проблем, які торкаються повсякденного життя, тобто можемо говорити про прагматичний фемінізм. На європейському континенті увагу жіночого руху привертала також і філософсько-культурологічні питання гендерної проблематики, тобто йдеться про світоглядний фемінізм.

Перша фаза або, “хвиля”, сучасного фемінізму була скерована на те, щоб надати жінці право голосу (виборче право). Домінуючими фігурами жіночого руху в середині XIX ст. в США були Елізабет Каді Стентон і Сьюзен В. Ентоні, чие політичне коріння ґрунтувалося на русі проти рабства і, меншою мірою, русі стриманості. Стентон склала “Декларацію почуттів” для конвенції про права жінок у 1848 році в Seneca Falls і це було значним внеском у рух фемінізму в США. Заснована на американській конституції, ця Декларація заявляє, “що всі чоловіки і жінки створені в рівності”, і звинувачує патріархальну культуру в придушенні прав жінок: “Історія людства – це історія постійних нападів на жінок та їх узурпації з боку чоловіків, прямою метою котрих є установа абсолютної тиранії над нею” [4:255].

Разом з Матильдою Джослін Стентон написала “Декларацію прав жінок Сполучених Штатів” до сторічного ювілею Декларації незалежності у Вашингтоні в 1876 р.

Не всі феміністичні рухи виявляли політичну активність у цей ранній період. До основних авторок-феміністок як представниць літературного модернізму відносяться В. Вульф, Х. Дулітл, і Д. Бернс. Робота Вульф “Своя кімната” (“*Room of One's Own*”), написана в 1929 р., стала знаковою. У цій роботі Вульф наполягала на тому, щоб жінкам була надана економічна й соціальна свобода для реалізації їх прагнень та щоб вони не грали традиційну роль “збільшувального дзеркала” для чоловічої ідентичності [4:255].

Друга хвиля фемінізму в 1960-х роках сконцентрувала увагу на цивільних правах, особливо на соціальній і економічній рівності. Основоположним текстом був твір Сімони де Бовуар “Друга стаття” (“*The Second Sex*”), написаний у 1949 р. На думку Де Бовуар, в соціокультурному плані жінка абсолютно тотожна чоловікові, їх розрізняє лише анатомія. Жінка, як будь-яка людина, повинна прагнути до самоствердження як особистість – у творчості, праці, саморозкритті. Ця ідея надалі була розвинута американськими феміністками у 1960 роках. Концепцію про взаємодію жіночої особистості і патріархального суспільства, в якому жінка представлена як “Інша” письменниця і філософ Сімона де Бовуар осмислила в своїй праці “Друга стаття”.

Її книга “Друга стаття”, яку вона почала писати в 1946 р., знаменувала закінчення першої хвилі фемінізму. В цій книзі письменниця розглянула багато тем, таких як аналіз сучасного становища жінки, біологічний і психоаналітичний аналіз жіночого існування тощо. Вона спробувала поглянути на художній твір очима жінки, особливо звернувши увагу на жіночі образи.

Третій етап феміністичної критики почав формуватися в кінці 1970-х та у 1980-х роках, його складали феміністки – білі жінки середнього класу, які працювали в західних університетах та ігнорували жінок іншого кольору. Белл Хукс та інші жінки стверджують, що расизм є основним конфліктом, з яким всі феміністки повинні боротися, щоб покласти край дискримінації за ознакою статі [4:256].

Також феміністичний рух боровся з проявами расизму, акцентуючи увагу на подвійній дискримінації. Хукс у своїй знаковій роботі “Феміністська теорія: від краю до центру” (1984 рік) сформулювала основні проблеми західного фемінізму. Вона підкреслює, що у розробці феміністської політики значення раси і класової приналежності не можуть ігноруватися чи применшуватися: “Расизм в корені феміністичне питання”. Усіх цих жінок об’єднує прагнення подолати подвійне домінування, бо вони пригноблені не тільки через їх статеvu приналежність, але також через їх расу.

Більшість вищезазначених тенденцій тривали в 1990-і роки й у подальший період. Постмодерністський фемінізм, а саме роботи Д. Батлер і Н. Фрезер, продовжує вивчення деяких питань, що цікавили ранніх французьких феміністок, і намагається з новою силою вирішувати теоретичні проблеми гендерного питання.

Майбутнє фемінізму і його основна інтелектуальна цінність залежать від його здатності продовжувати критикувати свої власні припущення і, таким чином, піднімати нові проблеми, породжені глобалізацією економіки, культури і дискурсу [4:324].

В Україні поняття “фемінізм” починає з’являтися і обговорюватися з 1990-го року. Це слово викликає у літературознавців і науковців України неоднозначну реакцію. Проте як літературна і політична течія український фемінізм оформився ще в 80-х роках ХІХ ст. Найяскравішими представницями в українській літературі були Олена Пчілка, Н. Кобринська, С. Русова, Леся Українка, О. Кобилянська, С. Крушельницька та С. Окуневська. Це жінки, які не шкодували про затрачені сили у боротьбі за жіночу свободу. Послідовниця Н. Кобринської С. Русова вважала, що визволення жінки не є актом фемінізму, а є таким же природним виявом культурної і політичної соціальної еволюції, яким був акт визволення від кріпацтва.

Під впливом феміністичних теорій європейських країн сформувався український жіночий рух. М. Богачевська-Хом’як, досліджуючи історичну ситуацію України, доходить висновку, що “жодне з визначень фемінізму – від найліберальнішого до найрадикальнішого – не можна прикласти до українського жіночого руху”. Його особливістю є тісний зв’язок із національно-визвольною боротьбою [1:166].

У Наддніпрянській Україні основні зусилля емансипаційного руху були зосереджені на боротьбі за право жінки на освіту, зокрема вищу (“Обществопомощивысшемуженск омуобразованию” у Харкові). У 1878 р. засновано Вищі жіночі курси в Києві, 1880 – у Харкові. У 1884 в Києві засновано український жіночий гурток, який очолила О. Доброграєва. Згодом були засновані Київська жіноча громада, Товариство захисту працюючих жінок у Києві та Харкові. Жінки брали активну участь у культурно-освітньому русі (Х. Алчевська, О. Кобилянська, Олена Пчілка та ін.), а також у суспільно-політичному житті, зокрема у народницькому та соціал-демократичному русі.

У 1884 році на західноукраїнських землях в Станіславів. Кобринська ініціювала створення “Товариства руських жінок” на Буковині, згодом виникли “Клуб русинок”, “Жіноча громада”, “Кружок українських дівчат” тощо. Ідеологічною основою цих товариств був фемінізм у поєднанні з національною ідеєю. Існували також релігійно-доброчинні жіночі організації – “Марійське товариство пань” у Львові (1904), “Товариство православних русинок” у Чернівцях (1908). У рамках жіночого руху проводились акції, спрямовані на розширення громадянських прав жінок (виборчі права, право на вищу освіту), на створення навчальних закладів для дівчат. У 1887 р. зусиллями Н. Кобрин-

ської та Олени Пчілки вийшов у світ жіночий альманах “Перший вінок”, а в 1890-х роках – три випуски літературно-публіцистичного збірника “Наша доля” (1893, 1895-96; ред. Н. Кобринська) та ін.

Однією з представниць “світоглядного фемінізму” в Україні можна назвати Леся Українку. Вона була інтелектуальною феміністкою. Леся Українка є однією з перших, хто перейнявся становищем жінок у нашому суспільстві. Вона хотіла, щоб жінка могла вільно й самостійно обирати свій шлях. Леся Українка була добре ознайомена як з філософськими, так і з літературними теоріями своєї доби, вона часто ставила перед своїми героями глибокі філософські проблеми.

Після встановлення більшовицького режиму в Україні жіночі організації не мали умов для вільного розвитку. Деякий час існували створені за ініціативою компартії т.з.в. жінвідділи. У 1930 роках “жіноче питання” в СРСР і, зокрема, в УРСР було оголошене повністю вирішеним. Незважаючи на відхід від традиційного фемінізму, розв’язання проблеми суспільного рівноправ’я жінок у радянський період характеризувалося підвищенням їхнього освітнього та професійного рівня, активною участю в науковому, літературно-мистецькому житті країни. Водночас нерозв’язаними залишилися проблеми “подвійного навантаження” жінок (на виробництві та вдома), захисту материнства тощо. У порівнянні з розвиненими країнами жінки України мали дуже невелике представництво у вищих органах державної влади, порівняно небагато їх було у виробничо-бізнесовій еліті.

В українському літературознавстві до проблем фемінізму зверталися Т. Гундорова, В. Агеєва, С. Павличко, Н. Зборовська та інші.

С. Павличко зазначила: “Відродження фемінізму в Україні можна так само пояснити в два способи. Воно логічне в час, коли суспільство наvertsється до свободи і одночасно до джерел власної інтелектуальної культури, вивчає національну інтелектуальну історію” [2:29].

У незалежній Україні відроджуються давні та створюються нові жіночі організації (зокрема “Союз українок” (1917), “Femen” (2008)), активно йде процес повернення до цінностей ліберального фемінізму та посилюються зв’язки національних жіночих організацій з міжнародними жіночими об’єднаннями. Велика кількість українських жіночих організацій продовжують ефективно діяти в діаспорі. Після надання Україні незалежності феміністичні тенденції в українському суспільстві отримали нові можливості для подальшого розвитку, але цей розвиток мав деякі особливості. У перші роки незалежності України специфіка українського жіночого руху полягала в тому, що жіночі інтереси в ньому були підпорядковані інтересам національно-державним, тобто проблеми боротьби з дискримінацією жінок, законодавче забезпечення гендерної рівності та відстоювання їх прав розглядалися як другорядні у порівнянні із завданнями національно-культурного відродження та державотворення.

Л. Таран зазначає: “Тривалий час жінки були й залишаються, за незначними винятками, “невидимими” у світовій культурі, загалом у світовій історії. Те саме, безперечно, стосується і українського суспільства. Дослідниця жіночого руху в Україні М. Богачевська-Хом’як пише: присутність жінок в українському соціумі нагадує спосіб вишивки “білим по білому”. Тобто вона, вишивка, – оздоба: шляхетна, але майже невидима ...” [3:4].

Отже, аналізуючи творчість сучасних українських жінок-літераторів, необхідно розглядати проблему жінки-автора в сучасній українській літературі саме як у літературі

постколоніальній. Е. Шовалтер бачить взаємопов'язаність “між феміністичною проблемою жіночої мови та акцентацією на “мовному питанні” у загальній історії деколонізації” [3: 5].

В українському письменстві завжди були присутні жінки, але вони у своїй творчості, не виходячи за рамки патріархального світогляду, традиційно не акцентували увагу на самотності жіночого світу.

Л. Таран виділяє “дві умовні групи жінок-авторів: перша – ті, що пишуть у традиційному руслі патріархального дискурсу ... Друга – жінки-автори, які вириваються з загального традиційного потоку, намагаючись напрацювати нову оптику, нове бачення, котре й відтворюють у жіночому письмі”[3: 6].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зборовська Н. В. Феміністичні роздуми : на карнавалі мертвих поцілунків / Н. Зборовська, М. Ільницька. – Л. : Літопис, 1999. – 336 с.
2. Павличко С. Фемінізм / Соломія Павличко. – К. : Основи, 2002. – 322 с.
3. Таран Л. Жіноча роль Жінка-автор у сучасній українській прозі : Емансипаційний дискурс / Людмила Таран. – К. : Основи, 2007. – 126 с.
4. CastleGregory.TheBlackwellGuidetoLiteraryTheory / GregoryCastle. – Malden : Wiley-Blackwell, 2007. – 352 p.

Стаття надійшла до редакції 18.08.14

Е. С. Задорожня, канд. філол. наук, н. о. зав. кафедри
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ЖЕНЩИНА В ЛИТЕРАТУРЕ И ФЕМИНИСТИЧЕСКОЕ ДВИЖЕНИЕ В УКРАИНЕ

В статье рассматривается женщина в литературе и возрождение феминизма в Украине, а именно образование феминистического движения.

Ключевые слова: *женщина, феминизм, Украина, эмансипация, равенство.*

O. Zadorozhna, Candidate of sciences in Filology, head of language training department
Taras Shevchenko national university of Kyiv, Kyiv

WOMAN IN THE LITERATURE AND FEMINIST MOVEMENT IN UKRAINE

The article deals with the role of women in the literature and the feminism revival in Ukraine, namely feminist movement formation.

Key words: *women, feminism, Ukraine, emancipation, equality.*